

Vinka Bubić

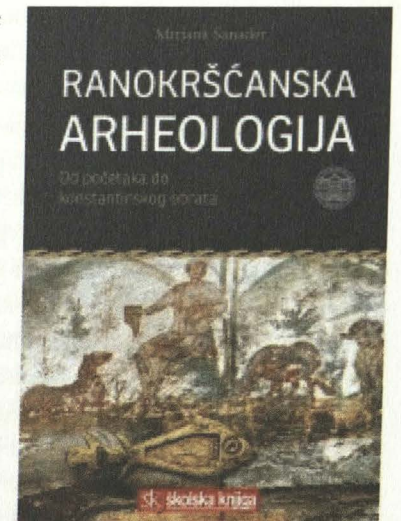
Ranokršćanska arheologija Od početaka do konstantinskog obrata

Autor: Mirjana Sanader

Nakladnik: Školska knjiga, Zagreb 2016.

U nakladi Školske knjige krajem 2016. godine objavljen je sveučilišni udžbenik *Ranokršćanska arheologija. Od početaka do konstantinskog obrata* autorice dr. sc. Mirjane Sanader, redovite profesorice i dugogodišnje predstojnice Katedre za antičku provincijalnu i ranokršćansku arheologiju Odsjeka za arheologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Ovo bez sumnje izuzetno djelo iz područja ranokršćanske arheologije rezultat je, prema riječima autorice (*Predgovor*, str. 5), dugogodišnjeg proučavanja različitih ranokršćanskih arheoloških tema u sklopu priprema za predavanja na dodiplomskom i diplomskom studiju arheologije. Do objave ovakvog udžbenika studentima i zainteresiranim čitateljima bila su dostupna dva srodna priručnika: *Kršćanska arheologija* autora Đure Baslera, izdan u Mostaru 1986. god. (2. izdanje 1990. god.), te visokoškolski udžbenik *Kršćanska arheologija* autora Vicka Kapitanovića, izdan u Splitu 2006. god. Obje knjige pružaju vrijedne i korisne podatke o osnovama ranokršćanske arheologije i do danas su uspješno zadovoljavale udžbeničke potrebe iz ovog područja arheologije. Najnoviji udžbenik, međutim, prati trenutne spoznaje i dostignuća ranokršćanske arheologije i kršćanske povijesti kod nas i u svijetu. Autorica naglašava da knjiga ne predstavlja skup podataka, tj. katalog spomenika ranoga kršćanstva, već su u njoj zastupljeni samo oni spomenici koji najbolje oslikavaju trenutne spoznaje o ranokršćanskoj arheologiji, a najvažniji cilj bio je poticanje studenata na daljnja samostalna proučavanja ovog područja arheologije (str. 6).

Kako je u podnaslovu istaknuto, knjiga obrađuje kršćansku materijalnu ostavštinu od početaka do ozakonjenja kršćanstva u ranom 4. stoljeću, odnosno do objave Kon-

stantinova i Licinijeva *Milanskoga edikta* 313. godine. U tom se periodu kršćanstvo iz Judeje širi po cijelom Rimskom Carstvu, ali i izvan njega, a njegovi pripadnici potajno prakticiraju svoju vjeru. Knjiga je podijeljena na šest velikih poglavlja naslovljenih redom *Domovina kršćanstva* (str. 9-14), *Rano kršćanstvo i arheologija* (str. 15-20), *Konstituiranje kršćanstva* (str. 21-88), *Kršćanska arheologija pretkonstantinskog doba* (str. 89-148), *Epilog* (str. 149-154) i završava *Tehničkim aparatom* (str. 155-169). On sadrži popise kratica, izvora, literature te internetskih adresa. Vrijedno je istaknuti da se popis literature proteže na 12 stranica i obuhvaća ukupno 314 bibliografskih jedinica što upućuje na autoričino suvereno poznavanje domaće i strane literature. Svako poglavlje sadržava iscrpne bilješke, a na mjestima gdje je smatrala potrebnim, autorica je uz glavni tekst uvrstila posebne komentare (ukupno 35). Oni se od glavnog teksta razlikuju bojom i vlastitom numeracijom te kao vrijedan dodatak služe detaljnijem objašnjenju pojedinih pojmova (primjerice razlike između pojmova kasnoantička – ranokršćanska – ranobizantska arheologija), izvora (osobito onih koji svjedoče o pojavi i širenju kršćanstva, kao što je pismo Plinija Mlađeg odaslano caru Trajanu 111. ili 112. god.), osoba (kao što su podaci o apostolskim i crkvenim ocima ili ranokršćanskim mučenicima s područja Hrvatske), ranokršćanskih simbola i starozavjetnih scena (primjerice križa kao najpoznatijeg simbola ili prikaza proroka Jone, Noe i Danijela) te u konačnici lokaliteta koji se spominju u knjizi (Salona, Dura Europos, Kafarnaum i drugi). Ovakav koncept, bez sumnje, omogućit će bolji pregled, olakšati razumijevanje i višestruko koristiti studentima pri usvajanju najvažnijih ranokršćanskih tema. Knjiga završava općim kazalom i opremljena je brojnim kvalitetnim fotografijama u boji, kartama i tlocrtima (ukupno 148).

U prvom poglavlju kratko su opisani geografski prostor i političke prilike unutar kojih nastaje nova monoteistička religija. Pritom autorica ne propušta spomenuti djela povjesničara Josipa Flavija (37.-100. god.) *O židovskom ratu* i *Židovske starine* zahvaljujući kojima smo upoznati s rimskim osvajanjem Judeje i židovskom poviješću. O Isusu Kristu iz Nazareta, po kojem je kršćanstvo dobilo ime, osim Josipa Flavija (*Židovske starine* XVIII, 3, 3 i XX, 9, 1), pisali su i drugi antički nekršćanski autori spomenuti u knjizi: Tacit (*Anali* 15, 44), Svetonije (*Klaudije* 25, 4) i Plinije Mlađi (*Epistulae* X/96).

Drugim poglavljem predstavljena je ranokršćanska arheologija i zaslužni istraživači koji su obilježili tu znanstvenu disciplinu. Ona istražuje i proučava najranije materijalne ostatke kršćanskog podrijetla nerijetko se služeći metodama i spoznajama iz teologije, povijesne znanosti, antropologije, sociologije i drugih znanosti. Period kojim se bavi proteže se od kraja 2. st./početka 3. st. do kraja 6./početka 7. st., a ranokršćanski arheološki nalazi zabilježeni su i šire od granica Rimskog Carstva.

Sadržaj trećeg poglavlja podijeljen je na 13 manjih cjelina. U njima se redom iznose spoznaje o vremenu apostola, prvim rukopisima, počecima ranog kršćanstva na području Hrvatske, hijerarhiji, ulozi žena u ranoj Crkvi, liturgiji i crkvenoj arhitekturi, robovlasništvu i ranoj Crkvi, prvim učiteljima, najranijim raskolima, progonima kršća-

na, kultu mučenika, ranokršćanskim mučenicima s područja Hrvatske te, u konačnici, uzletu kršćanstva. Nekima od navedenih tema, kao što su počeci kršćanskoga učenja, suvremena se znanost još intenzivno bavi jer se novi nalazi, poglavito rukopisi, i dalje pronalaze. Osim njih, u knjizi je značajna pozornost posvećena pitanjima koja u svjetskoj literaturi tek u novije vrijeme dolaze u prvi plan. Tako uz do sada poznate činjenice o crkvenoj hijerarhiji, autorica ističe da još nije potpuno jasno kako su se crkveni službenici birali u službe, koliko su one trajale te jesu li u hijerarhiji sudjelovale i žene. Upravo su žene u ranoj Crkvi, ako je suditi po pisanim izvorima i natpisima na spomenicima, imale značajnu ulogu. Na epigrafičkim spomenicima zabilježene su apostolice, proročice, učiteljice teologije, voditeljice zajednice, đakonice, prezbiterice i biskupice. Autorica napominje da o ovoj temi, ali i pitanjima robovlasništva te kulta mučenika arheološka i druge srodne znanosti vrše daljnja intenzivna istraživanja.

U četvrtom poglavlju obrađeni su simboli ranoga kršćanstva, arhitektura, slikarstvo, mozaici i plastika koja obuhvaća skulpturu i sarkofage. U dijelu o arhitekturi autorica između ostalog upozorava na pitanja pretkonstantinovske ranokršćanske arhitekture u Hrvatskoj spominjući tri objekta, u Poreču, Zadru i Saloni, za koja u literaturi postoje rasprave o dataciji u ovaj najraniji period. U dijelu o slikarstvu posebna pozornost posvećena je umjetničkim i simboličkim dosezima rimskih katakombi koje definiramo kao veća podzemna groblja na jednoj ili više razina s međusobno povezanim hodnicima. Uz podatke vezane za povijest njihovih istraživanja, arhitekturu i tipove grobova, nizom fotografija i detaljnim opisima predstavljeni su primjeri slikarstva iz Kalistovih, Priscilinih i Domicilinih katakombi te katakombi sv. Marcelina i Petra, anonimnih katakombi na *Via Anapo* i katakombi na *Via Latina*. Prikazi na freskama podjednako obuhvaćaju prizore iz Starog i Novog zavjeta.

U *Epilogu* su ocrtane političke prilike u Carstvu koje su prethodile dolasku Konstantina I. na vlast. Istaknuta je važnost bitke kod Milvijskog mosta i osobito donošenje dekreta, slavnog *Milanskog edikta*, o kojem su napisane mnoge znanstvene studije. One se uglavnom bave razlozima koji su potakli Konstantina na takav religijski obrat. U posebnom komentaru donesen je tekst edikta iz 313. god. prema Laktanciju.

Na kraju, možemo samo zaključiti da ovako jasno koncipiran i pregledan udžbenik o ranokršćanskoj arheologiji ne samo da prati suvremena istraživanja iz ovog znanstvenog područja, već predstavlja i važan doprinos razvoju suvremenog visokog obrazovanja u Hrvatskoj. Stoga nam ne preostaje drugo nego zahvaliti i čestitati autorici na uloženu trudu.